

УДК 347.728.21.3

ПОРЯДОК ВІДНОВЛЕННЯ АКЦІЙ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

РЕГУРЕЦЬКА О., к. юрид. н., доцент кафедри комерційного права
КНТЕУ

Питання створення надійної системи захисту прав акціонерів довгий час не втрачає актуальності. Неефективність чинного законодавства та неможливість у більшості випадків забезпечити зазначені права заходами державного примусу змушує науковців і практиків постійно повертатися до нього. Це можна пояснити складністю правової конструкції акції. Досягнення мети створення системи захисту прав акціонерів неможливе без оптимального розподілу ризиків за акцією між учасниками відносин (емітентом, реєстроутримувачем, зберігачем, власником) і забезпечення захисту добросовісного набувача акції.

Порядок відновлення акцій висвітлено у працях М. Агаркова, О. Онуфрієнко, Ю Смирницького, І. Тарасова, Г. Шершневича [1–5] та ін. Доцільно дослідити поняття "мортифікація", "амортизація", які вживалися наприкінці ХІХ ст., та сучасний термін "відновлення" акцій, а також порядок відновлення акцій відповідно до чинного законодавства України, що і є метою статті.

На думку М. Агаркова, сутність інституту цінних паперів полягає у тому, що ним створюється інший розподіл ризику між учасниками відповідних правовідносин, ніж той, який має місце на підставі загальних правил цивільного законодавства [1, с. 36]. Фактично це реалізується через відновлення цінних паперів, у тому числі й акцій. Чимало науковців зверталось до проблеми захисту прав власників цінних паперів у випадку втрати цінного папера, тобто розглядали відновлення прав на цінні папери та відновлення цінних паперів як спосіб захисту права.

У ст. 6 Закону України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV "Про цінні папери та фондовий ринок" передбачені спеціальні норми щодо форми випуску та існування акцій. Зокрема визначено, що акції є іменними, а відповідно до ст. 20 Закону України "Про акціонерні товариства" від 17 вересня 2008 р. № 514-VI вони можуть бути тільки іменними та існують лише у бездокументарній формі. При цьому, норма Закону України "Про акціонерні товариства" щодо існування акцій у бездокументарній формі набуває чинності через два роки з дня опублікування зазначеного закону. Отже, акціонерні товариства постають перед необхідністю переведення акцій у бездокументарну форму.

© Регурецька О., 2011

У чинному законодавстві не надається визначення втрати акції або загального визначення втрати цінного папера, хоча така категорія застосовується:

- у Цивільно-правовому кодексі (ЦПК) України – щодо цінних паперів на пред'явника та векселів (ст. 206 ЦПК України);
- у Положенні про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів, затвердженому рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 1000 від 17 жовтня 2006 р., – щодо втрати сертифікатів іменних цінних паперів;
- у Інструкції про порядок видачі, обліку, зберігання та знищення бланків сертифікатів цінних паперів, затвердженій рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 156 від 30 липня 1999 р., – щодо втрати сертифікатів цінних паперів.

У Положенні про депозитарну діяльність, затвердженому рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17 жовтня 2006 р. № 999, розглядається втрата інформації, яка обліковується депозитарною установою (підтвердження права власності на цінний папір, що існує у бездокументарній формі, є здійснення зберігачем відповідного облікового запису).

У постанові Пленуму Верховного Суду РСФСР "Про порядок розгляду судами заяв про відновлення прав за втраченими документами на пред'явника (визивне провадження)" визначається, що під втраченим цінним папером на пред'явника згідно зі ст. 274 ЦПК РСФСР слід розуміти також будь-яке пошкодження документа у результаті неналежного зберігання та з інших причин, за якими він втратив ознаки платоспроможності.

Таким чином, аналіз законодавства і практики дозволяє визначити втрату акції як пошкодження, внаслідок чого вона втрачає ознаки документа (необхідні реквізити), за яким можливе здійснення та виконання; знищення акцій, тобто фізичне припинення її існування; загублення акції власником; знищення акції внаслідок будь-якої стихійної події, протиправних дій інших осіб або внаслідок недбалих дій самого власника; вилучення акцій із законного володіння власника.

Для того, щоб власник після втрати акції, яка існує у документарній формі, мав можливість реалізувати права акціонера, йому необхідно здійснити низку заходів. У ЦПК України визначено, що особа, яка втратила цінний папір на пред'явника або вексель, може звернутися до суду із заявою про визнання їх недійсними і про відновлення її прав на втрачений цінний папір. Щодо іменних цінних паперів, які існують у документарній формі, законодавством передбачено порядок їх відновлення реєстроутримувачем.

Розглядаючи юридичні праці минулого, слід зазначити, що в дореволюційний період науковцями досліджувалося поняття "мортифікації" акцій. І. Тарасов визначав мортифікацію як "оголошення акції нікчемною, загубленою, вкраденою або втраченою та заміна її новим

документом – новою акцією" [4, с. 385]. У 1890 р. в енциклопедичному словнику російського бібліографічного інституту "Гранат" поняття мортіфікації ототожнюється з поняттям амортизації. Під амортизацією розуміється визнання недійсним певного документа у випадку його втрати внаслідок загублення, викрадення, пожежі, паводку тощо [6, с. 491]. У 1890 р. в енциклопедичному словнику І. Андрєєвського надається дещо інше тлумачення амортизації, яка також ототожнюється з мортіфікацією: амортизація або мортіфікація – офіційне оголошення, що будь-ким втрачені і засвідчені законним порядком акти, кредитні папери, як вексель перекази, боргові розписки, акції, кредитні папери та інші подібні документи, позбавляються своєї сили [7, с. 631].

Розглядаючи питання втрати акції, Г. Шершеневич зазначав, що оскільки здійснення прав, пов'язаних із акцією, знаходиться у нерозривному зв'язку з володінням документом, то виникає небезпека лишитися прав участі під впливом випадку. Необхідність усунути ці наслідки, відновити права акціонера поза документом, попередити зіткнення інтересів особи, яка заявила про втрату акції, та особи, що пред'являє її як законно набуту, призводить до особливого процесу, який звично називається мортіфікацією, тобто позбавлення втраченої акції юридичної сили з метою відновлення у правах її останнього власника [5, с. 400–401].

До внесення змін до ЦПК України, коло цінних паперів, права за якими могли бути відновлені, було досить вузьким, зокрема у ст. 276 ЦПК України визначалося, що про визнання цінного папера недійсним і про відновлення прав особи на втрачений цінний папір може просити лише особа, яка втратила цінний папір на пред'явника, виданий установою ощадного банку: про вклад грошових сум чи про прийняття на зберігання цінностей або цінних паперів. Необхідно звернути увагу, що таке формулювання свідчить не про відновлення саме документа, а про відновлення прав на цінний папір. Із змінами, що були внесені до ЦПК України (ст. 260), право звернення до суду було надано власнику цінного папера на пред'явника або векселя.

Із моменту набуття чинності Законом України "Про цінні папери і фондовий ринок" відповідно до ст. 6 акціонерне товариство може розміщувати тільки іменні акції. Таку норму містить і ст. 20 Закону України "Про акціонерні товариства". Таким чином, іменні акції не належать до кола цінних паперів, права за якими дозволяють відновлювати відповідні статті ЦПК України. Розглядаючи питання відновлення акцій, слід звернутися до поняття "акції" та "сертифікати акцій". Відповідно до Закону України "Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні" документарна форма цінного папера визначається як сертифікат цінних паперів, що містить реквізити відповідного виду цінних паперів певної емісії, дані про кількість цінних паперів і засвідчує сукупність прав, наданих цими цінними паперами.

При цьому, в законодавстві існувала певна нечіткість визначення статусу сертифіката акцій, і науковцями висловлювались різні погляди на це питання [2, с. 43; 3, с. 12]. Стаття 4 Закону України від 18 червня 1991 р. № 1201-ХІІ "Про цінні папери і фондову біржу" передбачала, що акціонерам може видаватися сертифікат на сумарну номінальну вартість акцій. Стаття 27 Закону України від 19 вересня 1991 р. № 1576-ХІІ "Про господарські товариства" визначає, що не пізніше, ніж через 6 місяців після реєстрації випуску акцій акціонерне товариство зобов'язане видати акціонерам акції (сертифікати акцій). Отже, якщо у першому випадку сертифікат визначався як похідний цінний папір, що видається замість акцій, то в другому – ці поняття ототожнюються. У Законі України "Про цінні папери та фондовий ринок" не передбачається наявність в обігу акцій, а лише встановлено, які відомості повинен містити сертифікат акцій. Зокрема у сертифікаті акцій зазначаються вид цінного папера, найменування та місцезнаходження акціонерного товариства, серія та номер сертифіката, номер і дата випуску, міжнародний ідентифікаційний номер цінного папера, тип і номінальна вартість акцій, ім'я власника, кількість акцій, що випускаються.

Закон України "Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні" визначає сертифікат як бланк цінного папера, який містить визначені законодавством реквізити та назву виду цінного папера або найменування "сертифіката цінного папера" і засвідчує право власності на цінний папір. Випуск цінних паперів у документарній формі здійснюється емітентом шляхом виготовлення сертифікатів, які випускаються з урахуванням вимог, визначених Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Отже, норми Закону України "Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні" розглядають документарну форму цінного папера як сертифікат цінного папера. Ці норми дублюються і в Положенні про вимоги до сертифікатів цінних паперів документарної форми існування, затверджені рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 31 липня 1998 р. № 95. Характерно, що Положення про порядок ведення реєстрів власників цінних паперів, затверджені рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17 жовтня 2006 р. № 1000, яке регулює облік власників іменних цінних паперів, що випущені в документарній формі, взагалі не застосовує поняття "цінний папір", проте визначає, що після здійснення певних операцій реєстратором відповідній особі видається сертифікат цінних паперів. Таким чином, є підстави говорити про ототожнення в чинному законодавстві поняття "цінний папір" та "сертифікат цінного папера" щодо документарної форми існування цінного папера.

Необхідно зазначити, що в чинному законодавстві майже відсутні норми, які регулюють відновлення прав на втрачені іменні акції.

Стаття 1 Закону України "Про цінні папери і фондову біржу" (втратив чинність) містила положення, відповідно до якого відновлення втрачених іменних цінних паперів здійснюється державними органами, підприємствами, установами і організаціями, що випустили ці папери. При цьому в чинному Законі України "Про цінні папери і фондовий ринок", а також у спеціальному Законі України "Про акціонерні товариства" така норма відсутня.

Деякі правові наслідки втрати іменної акції містить Положення про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів, затверджене рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17 жовтня 2006 р. № 1000, та Інструкція про порядок видачі, обліку, зберігання та знищення бланків сертифікатів цінних паперів, затверджена рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 156 від 30 липня 1999 р. Це пояснюється тим, що права за іменною акцією може реалізувати лише особа, яка нею легітимується. При цьому виникає проблема охорони прав осіб, які безповоротно втратили цінний папір, а також емітентів цих цінних паперів від недобросовісних кредиторів. Останні можуть заявити про втрату цінного папера в той час, коли це насправді не відбулося, або після його передачі добросовісному набувачу, отримати інше зобов'язання боржника та, таким чином, вимагати виконання двічі. Отже, розпорядження іменним цінним папером іншою особою ускладнене, але можливе. Схожі проблеми можуть виникати і при застосуванні п. 16 Положення про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів, затвердженого рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17 жовтня 2006 р. № 1000, в якому зазначено, що при внесенні реєстроутримувачем до системи реєстру записів про перехід права власності на іменні цінні папери внаслідок успадкування, сертифікат надається реєстроутримувачу в разі наявності. У разі відсутності сертифіката спадкодавця реєстроутримувач на підставі заяви, наданої спадкоємцем, робить відповідний запис про втрату цього сертифіката ("втрачений") у журналі обліку сертифікатів іменних цінних паперів.

У випадку втрати іменної акції акціонеру видається новий сертифікат акцій відповідно до поданої ним заяви. Таким чином, відновлюється акція як документ. Записи про видані, втрачені, погашені та знищені сертифікати акцій здійснюються реєстратором у журналі обліку сертифікатів іменних цінних паперів. Законодавство не містить чітко визначеного переліку випадків втрати сертифіката акцій, за яких акціонеру повинен бути виданий новий сертифікат. У пункті 10.1. Положення про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів, затвердженого рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17 жовтня 2006 р. № 1000, визначається, що в журналі зазначається інформація про втрату сертифіката цінних паперів, зокрема: дата реєстрації втрати сертифіката, прізвище, ім'я та

по батькові особи, що зареєструвала втрату; спосіб втрати (зіпсовано, загублено та ін.); реквізити документа про втрату. Отже, аналізуючи зміст журналу обліку сертифікатів іменних цінних паперів, можна виділити: сертифікати, втрачені внаслідок їх зіпсування власником або реєстроутримувачем; сертифікати, загублені власником. У Положенні про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів, затвердженому рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17 жовтня 2006 р. № 1000, варто б було визначити перелік випадків заміни сертифікатів іменних цінних паперів у разі їх втрати більш детально.

Порядок дій власника акції у разі втрати сертифіката передбачається Інструкцією про порядок видачі, обліку, зберігання та знищення бланків сертифікатів цінних паперів, затвердженою рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 156 від 30 липня 1999 р. У разі втрати сертифіката акцій власник акцій повинен надати реєстроутримувачу письмову заяву про втрату сертифіката іменних цінних паперів. На підставі заяви про втрату сертифіката реєстроутримувач повинен перевірити, чи сертифікат, зазначений у заяві, має статус виданого з відповідною позначкою в журналі обліку виданих, погашених та втрачених сертифікатів іменних цінних паперів; надати сертифікату статус втраченого у зазначеному вище журналі; оформити новий сертифікат на ім'я власника відповідно до заяви про втрату сертифіката та видати його власнику; здійснити у журналі запис про видачу нового сертифіката та надати йому статус "видано".

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що встановлення законодавцем такого порядку відновлення акцій створює незахищеність прав добросовісного набувача акцій. Крім того, у разі, коли відновлення акцій здійснюється емітентом, на боржника за цінним папером покладається ризик недобросовісності заявника, який може заявити про втрату цінного папера після того, як він його передав, а набувач цінного папера ще не подав документи для внесення реєстроутримувачем запису до реєстру власників іменних цінних паперів про нього як про власника цінного папера. Визначеності цьому порядку можна надати шляхом більш детального визначення переліку випадків заміни сертифікатів іменних цінних паперів у разі їх втрати, що може бути визначено у Положенні про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів, затвердженому рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17 жовтня 2006 р. № 1000. Крім того, зазначена мета може бути досягнута і шляхом встановлення обов'язку власника цінних паперів щодо оприлюднення інформації про втрату акції та встановлення строку, наприклад, один місяць, протягом якого реєстроутримувач не має права видати новий сертифікат акцій замість втраченого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Агарков М. М.* Учение о ценных бумагах / М. М. Агарков. — М. : Финстатинформ, 1993. — 140 с.
2. *Онуфрієнко О. І.* Правове регулювання випуску та обігу емісійних цінних паперів в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Онуфрієнко О. І. — К., 2000. — 199 с.
3. *Смирницький Ю.* Цінний папір як terra incognita в українському праві, або про що свідчить сертифікат акцій? / Ю. Смирницький // Юридичний вісник України. — 2005. — № 1–2. — С. 12–14.
4. *Тарасов И. Т.* Учение об акционерных компаниях / И.Т. Тарасов. — М. : Статут, 2000. — 666 с.
5. *Шершеневич Г. Ф.* Курс торгового права. Т 1: Введение. Торговые деятели / Г. Ф. Шершеневич. — М. : Статут, 2003. — 480 с.
6. *Энциклопедический словарь русского библиографического института Гранат.* 13-е стереотип. изд. Т. 2 / под ред. Ю. С. Железнова, М. М. Ковалевского, С. А. Муромцева, К. А. Тимирязева. — М.: Ред. "Русского Библиографического Института Гранат". — 687 с.
7. *Энциклопедический словарь.* Т. 1А / под ред И. Е. Андреевского. — М. : Семеновская Типо Литография (И. А. Ефрона), 1890. — 954 с.